

Шкільна бібліотека

Микола Зеров
Євген Плужник

Вибране

Харків
«Фоліо»
2020

ВСТУП

Однією з найтрагічніших сторінок в розвитку української культури ХХ-го ст., і літератури зокрема, стала її золота доба — 20–30-ті роки, коли українське письменство вийшло на новий, європейський рівень. На світ народилася упевнена в собі, вільна від комплексу меншовартості література. В радянській Україні після відносного періоду творчої свободи настав репресивний період, за якого було морально зламано в концтаборах та фізично знищено чимало талановитих поетів та письменників, більшість з них були розстріляні. Втім, в цей період (1920–30 рр.) було створено стільки новаторських експериментів і шедеврів, що вистачило б не на одне покоління. Митці, які творили у цей час, не знали страху і мали сміливість говорити правду у найтемніші часи.

До нової літературної доби належить творчість Миколи Зерова і Євгена Плужника — поетів Розстріляного Відродження, чий мистецький талант нікого не залишить байдужим. Обидва, і Зеров, і Плужник, у повному обсязі відчули на собі тиск репресивної машини тоталітарної системи, результатом якого стала смерть. Миколу Зерова було розстріляно у 1937 році в урочищі Сандармох Карельської АРСР. Євген Плужник, засуджений до багатолітнього ув'язнення на Соловках, помер там же від туберкульозу. Обоє реабілітовано у 1958-му і 1956-му роках відповідно.

«Де українців два, там і лінгвістів двоє» (Є. Плужник)

Микола Костянтинович Зеров народився на Полтавщині, у місті Зінків 26 квітня 1890 року, у сім'ї вчителя місцевої двокласної школи. Його батько намагався дати дітям добру освіту. Один з братів Михайло в майбутньому став поетом і перекладачем, а другий — Дмитро — директором Українського інституту

ботаніки. Сам Микола також не відстав від них. Після закінчення середньої школи, де він навчався разом з Остапом Вишнею, іще одним представником Розстріляного Відродження, М. Зеров вступив і успішно закінчив історико-філологічний факультет Київського університету Святого Володимира. Далі одразу почав вести викладацьку та наукову діяльність, зокрема, робив переклади, писав оповідання. 1 жовтня 1923 року у віці тридцяти трьох років Микола Зеров отримав звання професора української літератури в КІНО (Київський Інститут народної освіти, згодом Київський університет). Там він читає блискучі лекції, які часто закінчуються бурхливими оплесками.

У 1923 році чимало письменників об'єдналися у рамках АСПИСу. Серед них вирізнялася літературна група, яка отримала назву «неокласики». До неї увійшли Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Максим Рильський, Освальд Бургардт та багато інших. Одним з лідерів групи став Микола Зеров. Творча молодь прагнула зберегти зв'язки з давньою європейською культурою. До гуртка «неокласиків» долучилися талановиті перекладачі, поети, філологічна еліта.

В 1924 році вийшла друком «Камена» — перша збірка віршів Зерова, яка вважається зразком українського неокласицизму. До неї увійшли як переклади римських поетів, так і оригінальні твори автора. Глибоке проникнення у філософську сутність буття, вишукана мова, висока віршувальна майстерність творів Зерова вражали сучасників. 1925 рік можна вважати вершиною літературно-критичної діяльності Миколи Зерова. В журналі «Життя і революція» було надруковано сімнадцять різних його творів. Були публікації і в інших часописах, виступи, лекції перед студентами.

Але вже 1927 року пленум ЦК КП(б)У забороняє діяльність неокласиків. Зерова починають переслідувати. І навесні 1935 року заарештовують за сфабрикованими звинуваченнями в керівництві контрреволюційною терористичною націоналістичною організацією та відправляють до Соловецького табору.

Зеров був закоханий в античну літературу. Володіючи досконало українською мовою, культивуючи її, адже він був справжнім філологом, він робив переклади римських поетів вишуканими. І власні поезії Микола Костянтинович писав у стилі александрийського вірша і сонета, часто звертаючись до образів античних поетів Вергілія, Сапфо, Гомера, Арістарха та інших.

*Я знаю: ми тугі бібліофаги
І мудрість наша — шафа книжкова.
Ми надто різьбимо скупі слова,
Прихильники мистецтва рівноваги.*

(«Самоозначення»)

Він працював до останньої хвилини свого життя і навіть у тюрмі робив те, що любив понад усе — перекладав «Енеїду» Вергілія.

«Минуло всім, але не всім минулося...» (Є. Плужник)

Український поет, драматург, перекладач Євген Павлович Плужник народився 14 (26) грудня 1898 р. у слободі Кантемирівка Богучарського повіту Воронезької губернії — на землях колишнього козацького Острогозького полку. Коли йому виповнилося сім років, померла від сухот його мати, передавши у спадок синові цю невиліковну на ті часи хворобу. Незважаючи на незгоди, батько хотів дати дітям добру освіту, тому віддавав наймолодшого сина Женю до чотирьох навчальних закладів у чотирьох різних містах — Кантемирівці, Воронежі, Богучарові, Ростові, — проте хлопець зміг закінчити тільки ростовську гімназію. Євгену більш подобалося самостійне навчання в бібліотеках, ніж гімназійні уроки. Хлопець ненавидів (а тому й не вчив) фізику й математику, його «вільна» навчальна програма складалася тільки з літератури та історії.

Велику роль у житті і творчості Є. Плужника зіграло кохання до красуні Галини Коваленко. Саме завдяки їй наполегливості та хитрості у 1926 році побачила світ перша збірка його віршів «Дні», що містила ліричні вірші про події громадянської війни, а також дві поеми: лірико-драматичну, психологічну поему «Галілей» і поему-роздум «Канів». Після успіху збірки творче життя затягнуло Євгена, і в українській літературі загорілася нова зірка — Євген Плужник, неформальний поет, який завжди мав власну думку, бо вважав, що «повторювати чужі думки — все одно, що зодягати на себе завошивлену сорочку». Вже у 1927 році вийшла друга збірка поета «Рання осінь», третю — «Рівновагу» — автор завершив у 1932-33-х рр., вона стала посмертною: вийшла окремим виданням у 1948 році в Аугсбургу.

Вся творчість Євгена Плужника — це намагання, як він сам про це писав, «зазирнути» за межі «двох світів» (поєми «Канів» і «Галілей»), світу села і світу міста, та осмислення єдності двох культур — рустикальної і урбаністичної — з філософського погляду. У його творах ми бачимо мрію про нову людину у новій світобудові, в якій основною і визначальною цінністю для української людини стане поєднання культури і духовності та гармонія в бутті людини між красою, наукою, знаннями.

*Цвіте земля, і простори морів
Її голублять синіми вітрами,
І все спішить з розкішними дарами
До ніг нових людей-богатирів!*

(«Канів»)

Але просвітлені відчуття і прагнення поета об'єднати людей на моральних і етичних цінностях, на ґрунті гармонії з природою наштовхуються на жорстокість тогочасного життя.

*Не потрібно, звичайно, такої бридні
Тим, що мають нервову систему хорошу!
Ну, а я, хто обідає раз на три дні,
Інакше не можу!*

(«Галілей»)

У 1928 р. Плужник видає урбаністичний роман «Недуга», що його колеги-прозаїки зустріли досить прохолодно, і про який він сам сказав: «Спробував ото, як пишуть прозу. Більше не буду». Хоча, на думку сьгоднішньої критики, твір вважається одним з кращих зразків інтелектуальної прози.

Звинуваченого у належності до міфічної націоналістичної терористичної організації, Євгена Плужника арештовують 4 грудня 1934 року, а в березні 1935-го з багатьма іншими українськими літераторами засуджують до розстрілу, але Плужнику вирок замінюють на табірне ув'язнення на Соловках.

Поетові судилося всього 37 років життя, але увесь свій вік він був ширий і правдивий найперше перед власним сумлінням.

*Нехай комусь судився довший
Шлях до останньої межі,*

*Свій коротенький перейшовши,
Не нарікатиму — я жив!*

(«Нехай комусь судився...»)

Його останніми словами були: «Я вмюся, пригадаю Дніпро і вмру».

Ніна Тихоновська

Микола Костянтинович Зеров

1890 (Зіньків, Полтавська губернія) — 1937 (Сандармох, Карельська АРСР)

INCOGNITO

Його стріваю я — і мало не щодня! —
В студентській постаті на темних коритарах
В повазі лекторській і в круглих окулярах,
Де тиша темних книг, де збори й метушня.

Він народивсь давно, і то не маячня!
Живе в усіх часах, в усіх суспільних шарах,
Та нині розплодивсь у безліч екземплярх,
Мов літоросль повзка від в'язового пня.

Ще вчора він слова точив мені медові,
І стільки приязні було в облесній мові!
Та утиральничок скрашав поважну стать.

Він бачить наперед годину злої страти,
А руки прийдеться від крові одмивать,
Тож ліпше рушника напoxваті держати.

KARNOS TES PARTRIDOS

*О. Бургардтові
Одіссея, I, 44–61*

Щасливо, корабелю темнобокий!
Безпечно плинь під теплий небосхил —
До Швабських гір, до голубих Антіл,
В Кабул чи в землі запашної мокки.

Хай не в'ялять тебе марудні доки,
І хай романтика твоїх вітрил
Набуде швидкості казкових брил,
Що ними велет кидавсь одноокий.

Та чи згадаєш ти в чужих краях
Поржавілий і старосвітський дах,
Де огнище твоє колись палало?

І чи промовиш з почуттям легким:
Там цілиною йдуть леміш і рало,
Там зноситься Ітаки синій дим?

PRO DOMO

Яка ж гірка, о Господи, ця чаша,
Ця старосвітчина, цей дикий смак,
Ці мрійники без крил, якими так
Поезія прославилася наша!

Що не митець, то флегма і сіряк,
Що не поет — сентиментальна кваша...
О ні! Пегасові потрібна паша,
Щоб не загруз у твані неборак.

Класична пластика, і контур строгий,
І логіки залізна течія —
Оце твоя, поезіє, дорога.

Леконт де Ліль, Жозе Ередія,
Парнаських зір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжнє верхогір'я.

EMPER LEGENDA

Книжок дитячих неубутні чари,
Безсмертних вигадок легкі дива,
Яка це знову смуга життєва
Виносить ваші голосні фанфари?

Та де вони, ті темні дортуари,
Алея, сад і лава садова,
Де вперше зароїлись, як мушва,
Ви, горді одинці і чемні пари?

Були. Нема — і слід по вас пропав.
А все ж од ваших дорогих появ
Ще й досі мають колоски та ості.

І в хмурий день, як вітер і сльота,
Ви несподівані, ви любі гості,
Гра порошин і сонця золота.

SUPERSTITIO

Весною віє запашна кімната,
Дзвенить розмова і парує чай.
Віддайся їм і в серце не пускай
Щемливих забобонів Полікрата.

Коли душа спокоєм перейнята,
Не згадуй: усьому настане край!
Що кращий день нам упаде на пай,
То тяжча ніч і зліша нам розплата.

Втішаю серце... Але прикрих дум
Не сходить попіл — як прогнати тлум
Передчувань і всі страхи безсонні?..

Таж навіть сад за вікнами темнить
Тремтячі вогники на оболоні
І затіняє кожну ясну мить.

ІВАНІВ ГАЙ У ПОЛТАВІ

Чи ж так синів цей степовий простір,
Коли тут край вікна, в дідівській хаті
Сидів старий у шовковім халаті
І в далину глядів з округлих гір?

Багато відмінилося з тих пір,
Як відгули слова його крилаті:
Мчать паротяги, і гудки горлаті
Бентежать нині Ворскло й монастир.

А город скніє в сні, турботі, сварах
І скрізь по «пішоходах», по бульварах
Викохує цупкий, глухий бур'ян;

Ліниво славу давню зневажає
І пам'ять кращого із громадян
Шанує смітником Іванового гаю.

ІСТОРІЯ ГЕНРІ ЕСМОНДА

Теккерей

Ріс як нешлюбний син. Веселий езуїт
Защеплював йому старопрестольну віру —
То молитовник клав у руки, то рапіру,
Щоб з нього був папіст і добрий яковіт.

ЗМІСТ

Вступ. <i>Н. Ю. Тихоновська</i>	3
---	---

МИКОЛА ЗЕРОВ

Incognito	8
Karnos tes partridos.	9
Pro domo	9
Emper legenda	10
Superstitio.	10
Іванів гай у Полтаві	11
Історія Генрі Есмонда. <i>Теккерей</i>	11
Близнята (<i>Квітень</i>).	12
Брама Заборовського	13
Будівникові	14
В гостях у поета.	14
В Донбасі	15
Відповідь	15
Велика п'ятниця. <i>Благообразный Іосіфъ</i>	16
Визволення	16
Водник (<i>Спогад</i>)	17
Ворожіння	17
Горленко	18
Гуллівер.	18
Данте.	19
Двері у стіні.	20
Домбі і син. <i>Чарльз Дікенс</i>	20
Елегія	21
Життя на Місісіпі. <i>Марк Твен</i>	21
Київ з лівого берега	22
Київ навесні ввечері	22
Куліш	23
Легенда однієї садиби. <i>С. Лагерлеф</i>	24
Лестригони. <i>Одіссея, X, 80–134</i>	25
Лотофаги. <i>Одіссея, IX, 82–104</i>	25
На верхів'ях Качі.	26
Під Новий рік	26
Параду.	27

Присвята	29
Розмова на пароплаві	30
Самоозначення	30
Святослав на порогах	31
Сон Святослава	31
Старовинності Риму. <i>Жоакен дю Белле</i>	32
Суниці	34
Таємничий острів	34
Творча тиша	35
Телемах у Спарті. <i>Одіссея, IV, 1–304</i>	35
Титанії	36
Той самий	37
Турчиновський	37
На смерть Лаури. CCLXXIX. <i>Франческо Петрарка (1304–1374)</i>	38
Херсон	38
Чернігів	39
Читаючи поета	40
Роог Yorick! У ласкавий листопад	40
Космос	41
Арістарх	42
В степу	42
Голос	43
Жалі. <i>Жоакен дю Белле</i>	43
Молода Україна	44
Обри	44
Партеніт	45
Потьомкінські селища (<i>Anno D.1787</i>)	45
Степові дороги	46
То був щасливий десятилітній сон	47

ЄВГЕН ПЛУЖНИК

А він молодий-молодий	48
Вже одспівали по дорогах гарби	49
Вчись у природи творчого спокою	49
Галілей	50
Для вас, історики майбутні	65
Долі моєї ціна	65
Знов на сторінках ранні тіні	66
Люблю в уяві декілька сторінок	66
Мовчи! Я знаю. За всіма словами	67
Мудрості не вивчитись чужої	67
Находить дощ. Шумлять білі берези	68
Напишеш, рвеш... І пишеш знову	68

Ніч... а човен — як срібний птах	69
Одірвались від днів слова.	69
Падає з дерев пожовкле листя	69
По-осінньому хмари пливуть	70
Річний пісок слідок ноги твоєї	70
Розпочинає дні гудок о шостій	71
Сентиментальний тихий полонез	72
Серп і молот	72
Суди мене судом твоїм суворим	73
Там, де полягли вони за волю	73
Торгуємо усім, чим тільки можна	73
У дужих дні — немов слухняна глина.	74
Це снилось?.. На тихім світанні	74
Шевченко	75
Я вас, Галю, згадував сьогодні	75
Я знаю: перекують на рала мечі	76
Я — як і всі. І штани з полотна	76
Канів. <i>Скорочено</i>	77
Недуга. <i>Роман</i>	90
Коментарі. <i>Н. Ю. Тихоновська</i>	269